New Jersey. Maar hij keerde eind 1888 terug naar New York, raakte daar aan lager wal en kwam op 30 juni 1889 om het leven, twintig jaar oud.[36] De omstandigheden waaronder hij omkwam waren onduidelijk, maar wel was helder dat hij aan de zelfkant van het leven was geraakt. Voor *De Hope* waren de omstandigheden van zijn overlijden aanleiding voor een waarschuwing aan jongeren 'die tegen de geboden Gods en die hunner ouderen, de dag des Heeren ontheiligen, en hun vermaak alleen bij de wereld zoeken, en zich met zwijnendraf voeden.'[37] Hoedemaker zelf is nooit meer naar de Verenigde Staten gereisd en onderhield er na de jaren tachtig ook weinig contacten meer.[38]

De zes brieven die hier volgen worden gepubliceerd in dit Hoedemaker-herdenkingsjaar, in de eerste plaats omdat er weinig archiefmateriaal van Hoedemaker bewaard is gebleven. Naast bijna tachtig brieven van Hoedemaker in het archief van de Vrije Universiteit, negen brieven in het archief-families Wormser en Höveker en enkele brieven in het archief-Friese Christelijk Historischen, beide berustend op het Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlandse Protestantisme aan de Vrije Universiteit Amsterdam (HDC), zijn er nauwelijks epistolaire bronnen van zijn hand bekend. In de tweede plaats worden deze brieven nu in het licht gesteld, omdat het periodiek waarin ze gepubliceerd zijn inmiddels obscuur is geworden. Van het weekblad *De Hope* is slechts één volledige set bewaard gebleven. Deze bron is toegankelijk op het A.C. van Raalte Institute van Hope College te Holland, Michigan. Ik meende de Nederlandse onderzoeker een dienst te doen, deze dankzij publicatie in een periodiek bewaard gebleven brieven voor Nederlandse onderzoekers en belangstellenden bekend te stellen. Van andere Amerikaanse correspondentie van Hoedemaker is alleen een aan hem gerichte brief bekend van Dosker uit Grand Haven, gedateerd 11 oktober 1883; deze brief berust in het archief- A. Kuyper op het HDC. Ten slotte geven deze brieven een beeld van de Nederlands-Amerikaanse betrekkingen tussen gereformeerden in de tweede helft van de negentiende eeuw. De brieven veranderen het bestaande beeld van Hoedemaker niet ingrijpend, maar brengen wel nuances aan, omdat hij de kerkelijke situatie toelichtte voor een buitenlands publiek. Dit is met name in brief 4 en 5 het geval, waarin hij zijn verschil met de dolerenden terugbracht tot de vraag of het individuele gemeenteleden geoorloofd is te breken met de gemeente indien de kerkelijke bestuursorganisatie de leer niet handhaaft.

De zes brieven waren vermoedelijk alle geadresseerd aan R. Kanters te Holland, Michigan,[39] die redacteur was van *De Hope*. Ze waren gericht aan hem, maar met de bedoeling gepubliceerd te

gehouden te worden. Bij besluit van het moderamen (Amsterdam: J.A. Wormser, 1887).

[36] Deze datum is ontleend aan een schrijven van ds. J.W. Warnshuis in *De Hope*, 17 juli 1889. Warnshuis had de zoon van Hoedemaker opgevangen in New York en hem gestimuleerd een christelijk leven te leiden. Hoedemaker had met Warnshuis over zijn zoon gecorrespondeerd. Het bericht bereikte het echtpaar Hoedemaker op 6 juli en in *De Standaard* van 9 en 10 juli 1889 plaatste het een overlijdensbericht.

[37] *De Hope*, 17 juli 1889. Het woord zwijnendraf verwijst naar de gelijkenis van de verloren zoon, m.n. Luc. 15:16.

[38] Anders dan van Kuyper zijn er van Hoedemaker maar twee Engelstalige zelfstandige publicaties bekend, waarvan de laatste zeker niet bedoeld was voor Amerikaanse lezers: Ph.J. Hoedemaker, *The Reformation and the Reformed Church. Addres [sic] on the anniversary of the Reformation, 3 November 1878, in the New Church, Amsterdam. With an introductory note on the question: 'whether 'the Reformed' can justly be considered only a party in the church?'* (Amsterdam: J.H. Kruyt, 1879) – een vertaling van *De Reformatie en de Gereformeerde Kerk* uit 1878; Ph.J. Hoedemaker, *A Plea on Behalf of Equity and Truth. Message to the churches of Great Britain, on Ps.*